

VAN, — euge; hebraice enim est **מִתְחַנֵּן** heach. Septuaginta, *dulce est mihi*, scilicet gaudere tam luculentio lignorum igne, ut frigore algentia mens calefaciam.

18. NESCAPEUNT, NEQUE INTELLEXERUNT. — Schat-
cet plater idolorum, quod idola sint saxe, et la-
pides politi et ornati (nam pigmentis oblitu sunt),
non autem di. Unde clare verit Valabius: *Non
sentient, neque intelligunt* (cœci isti figur), *quia tec-
torium est super oculos corum, quoniam intelligent*. Hoc est, quod verit Noster, *et oblitu sunt*, id est cœci, stibio aut fuso incrustati sunt (ne oblitus
preterit) est ab oblime, non ab oblin-
sior, ut patet ex Hebreo **מִתְחַנֵּן** tach) oculi corum, q. d.
Idola oculos et corda habent non animata, sed
lineata, et cales alove ornata obducta; ergo vi-
dere et intelligere nequeunt: at cœci fabri hoc
non considerant, non recognoscunt, ut dicat: *Forte
dextera mea operatus sum rem mendacem, na-
gacem et vanam*. Tali enim est idolum.

21. MEMENTO HOMINIS, JACOB ET ISRAEL. — Vide, q.
popule fidelis! idolorum et idololatriarum con-
citate, ne eos sequaris; sed mihi solum verum
Deum colas, qui te cresci, quique deleo peccata
tua, tam facili et liquide, quam nubes et nebulae
vel a solis calore, vel a venti impulsu et impetu
dissolvuntur et dissipantur, aere serenatur.
Apte peccata comparantur nubi, ut ostendat
Tlren. iii. 44, et Spiritus Sanctus delens peccata,
venit; unde in Pentecoste in Apostolos descendit
in specie spiritus vehementis. *Actv. ii. 31*. Minus
recte aliqui sic exponunt, q. d. Ut nubes, id est
pluvia et nube resoluta, ablut terra sordes, ita
ego animo tuae sordes abluvi.

22. REDI VI TE — ex Agypto, et redimam te
tum ex Babylone, tum potius e captivitate pe-
cati et diaboli per Christum.

23. LAUDATE, corli. — Quia meminit Propheta
remissionis peccatorum et redemptoris Christi;

hinc de more ad tantum beneficium exultans,
jubilat, et in vocem laudis erupit, colosus et
terrani, montes et saltus ad Dei laudem invitat.

EXTREMA (Septuaginta, fundamental) TERRE. — id
est centrum terre: Ibi enim erant animæ sanctoru-
morum in limbo, hanc Christi redemptiōnē
avide expectantes, quas proinde ea parta, ad
congratulationem et hymnos invitati.

25. IRRITA FACIENS SIGNA DIVINORUM. — Divini et
augures divinabam ex astris, ex exitis animalium,
ex guritu avium, ex somnis, ex fulminibus,
quasi signis et omnibus futurorum; sed Deus
hunc eorum signa sepe facit irrita et mendacia,
factaque divinationes eorum esse falsas.

26. ARIOSUS FUROREM VERTENS. — tum quia
videntes se suaque oracula falsa esse, et ut falsa a
populo irrideri, in furorem aguntur; tum quia ex
haec falsitate, populus videt eos, non a Deo,
sed furore quodam lymphatico et diabolico agi,
dum haec oracula promittat, ut vertens sit idem
quod versus ostendens, juxta Canon. XXXI.

CONVERTENS SAPIENTES RETRORSUM. — ut cadant,
falsaque a suis eorum oracula et consilia: hinc et
ipsi cadant a sua fama et gloria, quia credebant
esse divini. Unde explicans, addit:

Et SCIENTIAM EORUM (utrum augurandi et divi-

facia instar cineris. Posset quoque per « cor » ac-
cipi idolum, quod amant et deperennant, vocan-
que suum corecum.

Sic Plautus dixit « cinerem querere », hoc est
ambire abjecta et vilia; et P. Sabinus:

Jam chis, et tanum felice Troja soluta.

Et Seneca in *Hercul. furante*:

Cadma proles, atque Ophionius cinis,
Quo recidatis?

NEQUE DICIT: FORTE MENDACIUM EST IN DEXTERA
MEA, — q. d. Non recognoscit artifex, ut dicat: *Forte
dextera mea operatus sum rem mendacem, na-
gacem et vanam*. Tali enim est idolum.

27. QUI DICO PROFUNDUM: DESOLARE, ET FLUMINA
TUA AREFACIAM. — Nota ex Chaldeo, Theodotione,
S. Hieronimo et aliis passim, profundum vocari
Babylonem. Si eandem vocavit « mare », cap.
xx, vers. 1, idque, tum quia per illam fluebat
flumina Tigris et Euphrates, quorum rivos et cur-

DENDI) STUTIAM FACIENS, — ideoque inconsistente:
non enim constat, sibi, repugnante Deo: et dum
se falsos vident, contraria consilia inuenit, ut
stam falsitatem tangat. E contrario Deus suscitat,
et re ipsa confirmat oracula sua, suorumque fas-
tus et luxus.

28. QUI DICO CYRO: PASTOR MEUS ES, — q. d. Tu,
o Cyre! populum meum in Babylonem disper-
sum, reduces in Judeam, sicut pastor oves dis-
persas colligit et reducit ad caulam. De quo plura
cap. sequenti.

Secundo, « pastor », id est rex; quod enim pas-
tor est gregi, hoc rex sit rego oportet.

Septuaginta pro littera **υτη** resch, legentes affinem
dat, scilicet **υτη** (ut hoc femininum per enallage-
gen ponatur pro masculino **υτη**) pro **υτηνοι**, ver-
tunt: *Qui dico Cyro ut saying*, id est qui sapientem
de Cyro, ut sapientem Bellum gerat, quique artes
et stratagemas hoc de Euphrate avertendo ei sug-
gero, ut Babylonem capiat. Sensus est, q. d. Ego
sum potentissimus et sapientissimus Creator et
Redemptor tuus, o Israel! qui ea que promisi de
Jerusalem restauranda per Cyrum, certissime com-
plete, ut non possis non expectare illam alteram
augustiore promissionem de Christo, qui occu-
pum et terram latificabit, fore comprehendam, quam
volo et magni facere, et extera omnia ad hanc re-
ferre, tanquam umbras ad veritatem. Ita Forerius.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS

Prosequitur quod in fine capituli precedentis dicerat de Cyro. Cyro ergo opes, victorias, prosperos successus, et eversionem monarchiam Chaldaeorum, Deus hic predicit et promittit, ad hoc, ut ipse Judæos Babylonie liberet. Inde Isaías, vers. 8, assurgit et suspirat ad Christum Cyri antitypum, ut ipse, totius mundi pe-
cato oppres, salvator et redemptor et eculo adveniat. Inde, vers. 9, reddit ad Cyrum, ac murmuraturibus
contra Dei providentiam, ob suam sortem in captivitate miseram et infeliciem, Cyri vero aliorumque felici-
tem, respondet, lutum non debere obstrepere suo figulo, nec filium patri se generanti. Mox, vers. 14, transit
ad Christum, promittit quod subdet et omnes Gentes, etiam barbaras, quae conversae dicent ei: *Tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator*. Post hec, vers. 16, reddit ad disceptationem cum idolis, ac
tandem, vers. 23, tis explosio, jurat se facturum, ut sibi curveret omne genu, omnisque lingua se colat et
magnificet.

1. Ille dicit Dominus christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiiciam ante
faciem ejus Gentes, et dora regum vertam, et aperiā coram eo januas, et portas non clauder-
tur. 2. Ego ante te ibo: et gloriosos terra humiliabo: portas aeras conteram, et vectes

(1) Continuat igitur in hoc capite, et disertius expo-
dit istas que de Cyro, gentis Hebreorum liberatore et
Christi tipo, in fine superioris capituli dicere coepit, il-
lum exhibebit.

Patio, ad domandas gentes, vincendos reges, et agen-
das præbias a Deo electum, ductum et evocatum, 1-3;
secundo, ad Israëlis electi utilitatem, et veri numinis glo-
riam amplificandam licet ipse utriusque ignarus fuerit, a
Deo destinatum, 4-7; tertio, in se, sed multo magis in
eo antitypo Christo summe desideratum ab illo qui in

ferreos confringam. 3. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum : ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. 4. Propter servum meum Jacob et Israel electum meum, et vocavi te nomine tuo : assimilavi te, et non cognovisti me. 5. Ego Dominus, et non est amplius : extra me non est Deus : accinxii te, et non cognovisti me : 3. Ut sciant hi, qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est. Ego Dominus, et non est alter, 7. formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum : ego Dominus faciens omnia haec. 8. Rorate, eccl., desuper, et nubes pluant justum : aperiat terra, et germinet Salvatorem : et iustitia oriatur simul : Ego Dominus creavi eum, 9. Va qui contradic fieri suo, testa de sauni terra! Numquid dicit luttum figulo suo : Quid facis, et opus tuum absque manibus es? 10. Vae qui dicit patri : Quid generas? et mulieri : Quid parturis? 11. Haec dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus: Ventura interrogate me, super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi. 12. Ego feci terram, et hominem super eam creavi ego : manus mea teenderunt colos, et omni militiae eorum mandavi. 13. Ego suscitat eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam : ipse edificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in munieribus, dicit Dominus Deus exercituum. 14. Haec dicit Dominus : Labor Egypti, et negotiatio Ethiopia, et Sabaei viri sublimes ad transibunt, et tui erunt : Post te ambulabunt, vincti mortis pergent : et te adorabunt, teque deprecabuntur : Tantum tu te est Deus, et non est absque te Deus. 15. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator. 16. Confusi sunt et erubuerunt omnes : simul abiernant in confusione fabricatores errorum. 17. Israel salvatus est in Domino salute eterna : non confundemini, et non erubescetis usque in saeculum seculi. 18. Quia haec dicit Dominus creans celos, ipse Deus formans terram, et faciens eam, ipse plastes ejus : non in vanum creavit eam : ut habitetur, formavit eam. Ego Dominus, et non est alius. 19. Non in abscondito locutus sum in loco terra tenebroso : non dixi semini Jacob : Frustra querite me. Ego Dominus loquens iustitiam, annuntians recta. 20. Congregamini, et venite, et accedite simul qui salvati estis ex Gentibus : nescierunt qui levant lignum sculptura sue, et rogant Deum non salvantem. 21. Annuntiate, et venite, et consiliamini simul : quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædictis illud? Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus iustus, et salvans non est prater me. 22. Convertimini ad me, et salvi eritis, omnes fines terræ : quia ego Deus, et non est alius. 23. In memelipo juri, egredietur de ore meo iustitiae verbum, et non revertetur : 24. quia mihi curvabitur omne genit, et jurabit omnis lingua. 25. Ergo in Domino, dicet, meæ sunt iustitiae et imperium : ad eum venient, et confundant omnes qui repugnant ei. 26. In Domino iustificabitur laudabiliter omne semen Israel.

4. HEC DICT DOMINES CHRISTO MEO CYRO. — Nota cum S. Hieronymo, Theodoreto, Cyrillo, Procopio, Eusebii, lib. VI *Demonstr.* cap. ix, et aliis, ad litteram Deum hoc loqui de Cyro futuro rege Persarum, eique hic victoriam contra Chaldaeos ac monarchiam promittere. Cyro enim, non Christo

secat mox adventandi Messiae, qua vota etiam a Judæis eo vivitus emitenterant, quia tempora praesentia duriora erant, et tamē tardante mundi redemptione, hanc modum agerimur facere, et etiam propter hoc cunctationis impatiens murmurarent, respondet Prophetus nomine Dei his querulis divinae providentie obrectatoribus, primo, neque ab aliquo sibi prescribendam quid factu posse sit, neque se a quoquam de suo officio admonendum esse, cum sua virtus et sapientia in tota rerum universitate relucat, vers. 9-12; secundo, confirmando quod etiam dixerat, scilicet se suscitasse Cyru pro Ju-

Domino, competit illud vers. 4 et 5 : El non cognovisti me. » Cyru enim elegit Deus, ut esset evensor monarchie Chaldaeorum, eamque ad se transferret, hoc fine ut Judeorum esset vindex, eosque et Babylone in Judeum liberos dimitteret. Edita est haec propheta ab Isaia de Cyro, duen-

dorum metropoli edificanda et captivitate solvenda, vers. 18.

Tertio, jam præventus Cyri expeditionis, vel potes et viri libertatis per Christum hominibus collata, felix concordia exponit : primo, agitatem, cultum et laudem Dei vel ad vicinas gentes propagata, 14-17; secundo, vocatopam gentium omnium ad veram religionem vulgariter vere divinis predictionibus, quas opponit alsonditis et falsis idolorum oracula, 18-21; tertio, salutem et iustitiam sinceris Dei cultibus promissam et iuramento confirmatam, 22-26.

5. HEC ET DECIM ANNIS ANTO CYRI ATALEM, AIT JOSEPHUS. Porro Cyru leguisse hanc de se prophetiam, ea que animatum, audaciam invadendi Babyloniam sumpsisse, ac Judæis captivis libertatem promisisse, colligitur primo, ex Josepho, lib. XI *Antiq.* cap. i, ubi narrat Judæos hoc Isaia oraculum Cyro ostendisse; indequ Cyrus, Deum verum Hebreorum agnoscisse, et publice professum esse, ei regnum suum acceptum tulisse, et Judæos et captivitatem Babylonica cum donis ad templum in patriam remissos; secundo, idem patet ex literis, et edito ipsius Cyri laxantis Judæos, apud I *Esdr.* cap. 1, 2: « Omnis, ait, regna terra dedit mihi Dominus Deus eccl., et ipse precepit mihi (ubi? nisi hic per Isaianam?) ut edificarem eam domum in Jerusalem. » Cyrus ergo poterat legitime, scilicet ex voluntate Dei, et jure ab eo accepto, evertere Babylonem, ejusque imperium ad se transferre; idque non esse tyranum, sed legitimus rex et monachus, saltem postquam audiuit a Judæis hoc Isaiæ de se oraculum. Potuit, dico: nam de facto videtur, non tam Deus, quam sue ambitionis hac in re servissimus. Hoe enim est quod ait, vers. 4: « Et non cognovisti me. » Vide *Canon. XXXVI* et *Can. XXXVII.*

Cyru vero. — Cyrus vocatur hebraice Messias, id est Christus, sive unductus; tum allusione ad regem Hebreorum, hi enim unctione consecrabantur: unde hi soli in Scriptura vocantur Christi Domini, sit S. Augustinus in *Psal. XLIV*, vers. 8. Cyrus autem fuit rex a Deo electus, ad Hebreorum liberationem: unde Deus eum sic vocat suum; ait enim: « Christo meo. » Tum quis Cyrus fuit typus et imago Christi: imago autem sororium nomen sui amicti, sive exemplaris. Si enim visa imagine S. Petri, vel S. Pauli, dicimus: Hic est S. Petrus, hic est S. Paulus. Unde Cyrus lingua Persica significat solen, ait Plutarchus in *Vita Artaxerxes Mæmonis*. Pro *Cyrus Persæ*, usi et Rabbini, aliis punctis dicunt Corvæ, quod affine est Hebrewus *Chares*, id est sol. Ipse enim quasi novus sol affulgit mundo et Hebreis, perinde ac Christus sol iustitiae visitavit nos orion ex alto. Sic Samson hebraice idem est quod parvus sol. Talis enim fuit ipse Hebreis sedentibus in tenebris afflictionis et captivitatis sub iugo Philistinorum, quod ipse, si non omnino excusit, certe ad tempus discessit; unde et ipse typus fuit Christi. Hinc ferunt Cyrus in somnis vidisse solem ad pedes suos adstantem, cumque eum Cyrus vellet apprehendere, solem aufragisse, idque tertio: rogati divini quidam hoc portenderent, responderunt portendi Cyrus patriginta annos regnaturum. Cyrus ergo inter reges Gentium, interque Persas effulsi quasi sol, tum sapientia, tum iustitia, tum temperantia, tum magnanimitate, tum liberalitate, adeoque omnium regiarum virtutum fuit exemplum, inquit Xenophon, qui, lib. VIII *Cyri Padæ*: « Non est, ait, mos Cyri ut pecunias congreget, qui dando magis, quam querendo possidendoque delectatur; ut facit sol, qui omnibus dat lucem et vitam, ac nihil a quoquam accipit. Maxime vero emicuit quasi sol, religione inter suos: nam et imperium a re divina et sacrificio orsus est, ait Xenophon lib. I, et creditur anima immortalis. Ejus enim vox est apud Ciceronem in *Cato Majore*: « Mili persuaderi nunquam potuit, animos dum in mortalibus essent corporibus, vivere; cum exsisterent ex his, nec mori vero tunc animum esse insipientem, cum ex insipienti cor-

6. COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM, CAP. XLV. rex, et Messias; hoc, inquam, detortum est, nec verum. Nam Hebrei non *לְכֹדֶס* leco, sed *לְלֹא*, significat ei. Addit Castrius: Aut certe pufarum Septuaginta, Coræs aequæ ac Emmanuel, esse cognomen Christi. Verum cum habeamus in hac voce clarum nomen Cyri, cur fingamus tunc diverticula fundamento carentia? Ubi nota Massoretas historiarum et nominum Gentilium regum imperatorum, male hic puncta subsistunt: pro *כָּרְשׁוֹן* coros enim, ut ipsi punctant, punctandum est *כָּרְשׁוֹן*, id est Cyrus. Sic enim punctatum legerunt Septuaginta, Noster et alii. Pari modo pro *בְּרִיאָה*, male punctant ipsi *שְׂרִירָה* *Dariaves*, I *Esdr.* cap. vi, 4.

CHURCH MEA CTRA. — Cyrus vocatur hebraice Messias, id est Christus, sive unductus; tum allusione ad regem Hebreorum, hi enim unctione consecrabantur: unde hi soli in Scriptura vocantur Christi Domini, sit S. Augustinus in *Psal. XLIV*, vers. 8. Cyrus autem fuit rex a Deo electus, ad Hebreorum liberationem: unde Deus eum sic vocat suum; ait enim: « Christo meo. » Tum quis Cyrus fuit typus et imago Christi: imago autem sororium nomen sui amicti, sive exemplaris. Si enim visa imagine S. Petri, vel S. Pauli, dicimus: Hic est S. Petrus, hic est S. Paulus. Unde Cyrus lingua Persica significat solen, ait Plutarchus in *Vita Artaxerxes Mæmonis*. Pro *Cyrus Persæ*, usi et Rabbini, aliis punctis dicunt Corvæ, quod affine est Hebrewus *Chares*, id est sol. Ipse enim quasi novus sol affulgit mundo et Hebreis, perinde ac Christus sol iustitiae visitavit nos orion ex alto. Sic Samson hebraice idem est quod parvus sol. Talis enim fuit ipse Hebreis sedentibus in tenebris afflictionis et captivitatis sub iugo Philistinorum, quod ipse, si non omnino excusit, certe ad tempus discessit; unde et ipse typus fuit Christi. Hinc ferunt Cyrus in somnis vidisse solem ad pedes suos adstantem, cumque eum Cyrus vellet apprehendere, solem aufragisse, idque tertio: rogati divini quidam hoc portenderunt, responderunt portendi Cyrus patriginta annos regnaturum. Cyrus ergo inter reges Gentium, interque Persas effulsi quasi sol, tum sapientia, tum iustitia, tum temperantia, tum magnanimitate, tum liberalitate, adeoque omnium regiarum virtutum fuit exemplum, inquit Xenophon, qui, lib. VIII *Cyri Padæ*: « Non est, ait, mos Cyri ut pecunias congreget, qui dando magis, quam querendo possidendoque delectatur; ut facit sol, qui omnibus dat lucem et vitam, ac nihil a quoquam accipit. Maxime vero emicuit quasi sol, religione inter suos: nam et imperium a re divina et sacrificio orsus est, ait Xenophon lib. I, et creditur anima immortalis. Ejus enim vox est apud Ciceronem in *Cato Majore*: « Mili persuaderi nunquam potuit, animos dum in mortalibus essent corporibus, vivere; cum exsisterent ex his, nec mori vero tunc animum esse insipientem, cum ex insipienti cor-

pore evasisset, sed cum admitione corporis liberatus purus et integer esse copisset, tunc esse sapientem.

Quocrea ejus mortem ita describit Xenophon lib. VIII. Videbatur accederet ad ipsum quidam specie humana augustinus, et dicens : « Vasa eligito, o Cyre iam enim ad deos abiutur es. Statim ergo, capitis hostis, rom divinam fecit Iovi patrio, et soli, dicens : Jupiter patri, et sol, etc., magnas ago vobis gratias, quod vestram de me curam intellexi, quodque nunquam rebus secundis supra conditionem humanae animus erat. »

Ita Asopus (ut habet ejus Vita), prisa sapientia inclitus, exceptus magnifice a Nestoriano Egyptio rego (erat enim rex regal paludamento amictus, et gerens capite gemmatam cibarium, atque primorum flore circumseptus, sedensque solio sublimi, rogatus a rege : « Cui me, eosque qui circa me sunt assimilis ? » respondit : « Te soli verno, hoc animal spicis pretiosis. » Quod dicto rex adeo fuit delectatus, ut hominem admiratione donisque prosequens sit.

Ia Demosthenes, teste Plutarcheo, cum superadventu Philoxenem, unius et prefectis classis Alexandri, populus Atheniensis percelleretur (tunc enim agebatur de auxiliis contra Alexandrum mittendis) : « Quid facient, inquit Demosthenes, si videant solem, qui non queunt contra lucernam oculos tollere ? » Nempe regem Alexandrum vocavit solum, Philoxenum prefectum, lucernam.

Ia Virgilium Latino regi tribuit caput radiatum, atque cum nepotem esse Solis.

Ia Josephus parentem Jacob, qui erat Hebreorum princeps, in somnis vidit per solen representari, Genes. XXXVII. 9.

Rex ergo et princeps in terra est quod sol in celo. Nam primo, sicut sol solus est in mundo, ita res solis in regno.

Secundo, sol in motu naturam sequitur : ita rex rationem sequatur, nec ad consortium regni admittat animalia libidines et cupiditates ; sed enim est in mundo, quod ratio est in homine, ait Philo.

Tertio, sol est purissimus et lucidissimus : ita rex suis praeceps.

Quarto, sol vocatur Apollo, αὐτὸν τὸν γάρ, ut qui morbi non liberet : regis pariter est, omnem pestem et calamitatem a subditis avertire. Quocrea Plutarchus, lib. De Doctrina principum : « Princeps, inquit, simulacrum est dei administrantis universa, nihil egenus Phydii statuaria, sed ipse seipsum per virtutem. Deo similem reddit, ac fabricatur statuam omnium visu jucundissimam et magnificentissimam. Siue enim Deus in celo pulcherrimum sui ipsius simulacrum constituit solem et lunam, talis est in republica imago ac lumen princeps, qui Dei reverens, justitiam tuerit, hoc est Dei rationem geslat, nempe intellectum, non sceptrum, aut fulmen, aut tridentem, qua specie seipso nonnulli fin-

gunt ac pingunt, stolidam suam, quod videantur inaccessi, reddentes invidiosam. »

Quinto, sol omnia penetrans et calefaciens, id quod est in mundo, quod cor in animali, ait Plato sic et regis est omnia regere et quasi vivificare.

Sexto, precipua solis dos est bonitas ; radius enim suis emicantibus, omnibus beneficat, ideoque plenus est hilaritatis : sic et rex, qui dema radiatum gestat, curat ut et capite eius emicent prudenter, constantia, justitia, ac praeservent beneficentia, qua omnia, quasi sol quidam salutaris, irradiet et rarecat.

Septimo, Orpheus hoc dedit encomium soli : Σέπτιαν πολυτελέστατον, πολύτελον, πολύτελον, πολύτελον : Sol omnipotens, spiritus mundi, mundi vis, mundi lumen. Quid in illa versus regno rege potius ! An non et ipse spiritus est regni ? an non eius vis et lumen ?

Octavo, sol humores noxios et superfluous, ne etiam aerem inficiant, absunt : rex maleficos tollit, ne republicum perturbit.

Nono, sol est lumen omnium : et p̄δωδεις est Natura, rex est omnia videns, omnia rescens. Apharantes, gens Libycæ, soli orient maledicunt, eo quod revelaret multa mala : et seculari regem oderunt.

Decimo, uti sol omnia videt, ita et ab omnibus videtur : ita rex omnium oculis, omnium judicis, omnium sermōnibus expositus est. Potius ergo sibi illud dicit : in illo φίλοι λαβάδει, καὶ δέρεται, in sphera solis latet et dormit.

Undevicesimo, sol omnis labis est intolerans : et rex omnis sceleris et impunitatis.

Duodecimo, solem Dores vocant θεόν, θεόν, θεόν, θεόν, θεόν, quod homines in unum eundemque locum congregate : et rex homines lingua, moribus, institutione, religione dissitos in unum corpus et rempublicam cogit.

Dicimo tertio, sol deficiens, subfuscus, subtilis dominus hominibus portendit omne malum : et rex virtutis deformatus reipublice vitia et clades omnes inducit.

Dicimo quarto, sol circumfusus est astris, et resto domino luceat, astris tamen suum lumen commixtus. Tunc nunc id est itidem ex praesentia regis, omnia dignitatum culmina assurgunt. Sole abeunt perit sideribus decor : ita sine rege, omnis perit procerus et magistratus auctoritas.

Dicimo quinto, sol est irrequietus, immo agitans, tunc id est indefessus, atque sibi semper similis, monachus, quam solito incitator aut remissor : et rex semper agit et cuncta regit, sed animo sedato, vita quoque consilium precepit.

Dicimo sexto, uti sub sole, ita sub rege bono, omnia non solum sunt sana, sed etiam pulchres, tunc sunt, aurescent, valentes.

Dicimo septimo, sol oritur pīas ac impīas, adeo regis est et communis : rex omnium salutē est regis intentus, probis quidem tuendis, improbus autem ad frugem revocandis. Hinc uti sol, veluti currū

inter planetas vehitur medius : ita rex in medio, et quasi in centro regni residet, ut omnibus circum circa eaque se presentem sistat.

Dicimo octavo, sol semper est juvenis (unde Persae eum vocabant νεαρόν, id est adolescentium), semper vegetus. Habet lamen tres quasi astatae. Nam primo aspectu, ait Martianus Capella, lib. I : « Est sicut puer renidens et reniens, inessu medio, est juvenis anhelus; in fine, senex apparet occidens. » Et rex in ipso aditu comitatus pīas se ferat, ne adeuntes majestate deterret ; et in tractatione rerum juvenile robur promat ; denique in consiliis, quid facto opus, sensu ostendat prudentiam. Ita Carolus Paschalis, lib. IX De Coronis, cap. xv. Hinc et S. Augustinus, docet regem similem esse soli, populum lumen. Audi eum, lib. I De Genes. contra Manich. cap. xxxiii : « Quid, inquit, evidenter splendorum regni significat, quam solis excellēntia ? et pīleum obtēperantem regno splendor lumen ostendit, » etc.

Cuius APPREHENDI DEXTERAM. — Primo, quia ejus dexterā usus sum ad feriendum et puniendum Chaldeos. Secundo, quia eum, quasi pedagogus dexterā apprehensum deduxi per tot hostes et chices, roborans eum, dirigens, protegens, dans victorias, omniaque prospera efficiens usque ad Babylonum excidium. Unde Arabicā versio habet : Apprehendi cum dextera sua inter manus eius, ibo ante eum.

Et DORA REGUM VERTAM. — Hebreus est, operiam vel dissolam lumbos, id est reges clumbes, imbellies et infirmos ad resistendum Cyro efficiam. Rursum, exarmabo illos, et discingam gladio, quo ad lumbos accincti sunt. Sic enim Job xii, dicitur : « Balleto regum dissolvi. » Sic ex adverso strin gere et accingere lumbos significat roborare, armare, agiliter et expeditum facere. Unde clare verum Septuaginta, fortitudinem regum dīrum.

Predicit ergo Isaías Deum Cyro tantas vires durum, ut nemo ei resistere valeat, ut reges potissimum et urbes munissimis expugnet, ut opes, victorias et gloriam ad stuporem admirabilem obtinat, idque proper servum summum Jacob, ut scilicet Jacobis faciat, eusque et Babylonum liberet : que omnia Ita, ut pred. xl. Isaías, implata esse, et re ipsa accidisse Cyro, docent Herodotus et Xenophon in octo libris, quibus Cyri huius Majoris historiam conscripsit, ait S. Hieronymus.

Audi Xenophontem, initio lib. I : « Cyrus, ait, subjugavit Syros, Assyrios, Arabas, Cappadocias, Phrygas, utrosque Lydos, Caras, Iberianas, Babylonios. Potius est iam Bactrianis et Indis, ac Cilicibus, et itidem Sacis, et Parthianis, et Mayandini, atque aliis quamplurimi gentibus, quarum ne nomina quidem quis dixerit. Insuper dominatus est Asiafricas, Grecis, Cypri et Egypti, etc. Audi et Herodotum, lib. I, ubi Cyri facilitatem commendans sic ait : « Quamcumque

(1) « Aperiā coram eo Janus. » Portas casuum quæ ex urbe ad flumen deducantur, apertas ruderique Babylonii in confusione, ortas ex magna festivitate que celebrabatur hac ipsis nocte qua orbis Babylonis captus est. Si clause fuissent, Perse et Medi qui per has portas in urbem ingressi sunt, veluti in laqueo comprehensum fuissent, et omnes ad internectionem casati. Itaque pilati porte aperte fuerant iussi regis qui, audito ingenti tumultu, causis sciendi voluit, eodemque momento Gobrias et Gadatas Cyri duces in alienam regiam irrupperunt, omnesque quos obvios habebant, ipsiusque regum trucidarunt. (Louthus in Ioseph. cap. XLV.)

Ita ita, o Cyre! sanguine quem tantopere sitivisti.¹

Symbolice nota Forerius Hebreum *matnōnō* sive *mammon*, et Chaldeum *mammona*, id est opes et thesauros, vocari tenebrarum seu obscuritatis (*matnōnō*) enim deducitur a **תְּמָנָן** *toman*, id est abscondit, in tenebris abdidit), non sine sale, quod illis Pluto tenebrarum deus presideat, et quod e tenebris eruantur, et in tenebris reponantur. Neque enim horum amici sunt, nisi qui et tenebras amant.

4. PROPTER SERVUM MEUM JACOB. — Hic est finis et scopus Dei, ob quem Cyrus ita exevit: unde liquet Deum pariter voluisse ut hinc fiasse de se propheta innotesceret Cyro, ut per eam Iudei ejus gratiam inirent, cum ipse videtur eorum Prophetam tam faustum de se vaticinatum edidisse, ut dixi initio episcopi.

VOCAVI TE NOMINE TUO, — vocando te, vers. 1, Christianum meum Cyrum. Alter Joannes Alha, *Elegtorum IX*: «Vocavi te nomine te», hoc est, inquit, elegi te, o Cyre! ad potentiam et regnum. Nomen enim interdum ponitur pro potentia, opibus et regno. Sie *Ezech xxxii, 17*, ait Deus Mosi: «Teipsum novi ex nomine», hoc est, elegi te ad hoc munus, ut sis dux et princeps populi mei. Nomen enim ponitur pro munere et dignitate: quia haec secum affer cognomentum et titulos, parique nomen et gloriam. Hic sensus symbolicus videtur potius quam literalis.

ASSIMILAVI TE. — Hebreia **תְּמָנָן** *icomecha*, id est cognominavi te, vocando te Christum meum: feci enim te similiam Christo regi et pastori meo, ejusque typum. Sicut enim tu Iudeus Babylonie, ita Christus homines inferno liberabit. Ita S. Hieronymus, Forerius, Vatablus et alii. Vide dicta vers. 1.

Secondo. Sanchez: «Assimilavi te», id est tuis notis et characteribus descripsi, vocando te nomine tuo, quod geres, scilicet Cyrum, item asensore asini et camel, cap. xxi, vers. 7, id est mulum, vel semiasimum, quia patre Pesa, matre Meda es generandus. Rursum, predicendo tuas operes, victorias et eversiones Babylonis; ex hisce enim quasi tui imaginis et similitudine cum nasceris, cognosceris, scilicet quod hoc de te sint predicta, quodque hic tui effigiem tibi simili- mante deserperem.

ET NON COGNOSISTI ME. — Scilicet hoc tempora quo hic te describo et assimilo, quia nondum es natus. Ita Lyranus et Forerius. Unde Vatablus vers. 1: *Cognovissem te cum nondum haberes mei notitiam*. Secundum, etiam natus et rex existens, «non cognovisti me», nisi postquam per Iudeos te illuminavi, hancque meam de prophetiam ostendi. **Tertio** et genuine, «non cognovisti me», scilicet in eo quod te assimilaverim Christo meo, q. d. Nescis te a me eligi et dirigi ad eversionem Babylonis, hoc consilio, ut Iudeos inde liberes, utique formam et typum geras Christi mei. Nec enim Christum meum cognoscis, multo minus

cognoscis eum admirare; quare nec me, nec meam providentiam, que ad hoc te tuasque vias destinas, satis agnoscis, immo eas non mihi, sed tibi, tuisque armis et fortuna tua adscribis. Perinde enim accedit Cyro, atque si quis pingendi inexpertus, imaginem regis quem nunquam vidiisset, perfectissime et ad vivum expingere. Omnes enim dicerebant hic altiorum et divinam intervenisse manum, quae dexteram pingentes direxerat. Ita Dei manus Cyrus fixxit et pinxit, ut ad vivum representaret sumum exemplar, id est Christum. Ita Sanchez. **Quarto**, quia, siue Cyrus agnoverit Deum Hebreorum, eumque publico litteris confessus sit, tamen a sua idolatria non recessit (ut videtur), sed idola sua pristina, non Deum Hebreorum coluit; unde et misere perit in tyrannica invasione Scytharum. Ita S. Hieronymus.

5. ACCURXI TE, — gladio accingam te, armabo viris et animos dabo ad ardua audendum; expeditum faciam, quasi strenuum militem; ad praetia te agilliter mittam, et meis auspiciis manus conseres ac vinces, esto me non cognoscas. Ita Forerius. Septuaginta tractus, *confortavi te*.

6. UT SCANTI. — Vere et pie Forerius: Cum vera, ait, Dei cognitio sit omnino nostra saluti necessaria, et tam longe quis a salu absit, quantum a cognitione his distat, hinc nostrae salutis amantissimus Deus eam miris modis nostris sensibus ingenerit. Passim ergo in Scriptura inveneris diluvium, tempestates, submersiones, conflagrationes, calamitates, casigrafiones; et ex adverso liberationes, victories inexpectatas, etc., que homines non possunt non animadvertebunt in hunc finem a Domino fieri, ut nemo tam habet sit, qui divina cognitionis non fiat participes, ac pressum non agnoscat esse numen, quod orbis, regni ethiombinus presidet, eaque potius, quodque aquae criminum sit vindex et istor, ac virtutum renommarerat.

7. FORMANS LUCEN, ET CREANS TENERAS. — q. d. Ego initio mundi creavi celos et terram, feci ut tenebris lux, et in tenebre succederent. Est synedoche: ex creatione enim lucis et tenebrarum, totius mundi creationem, dispositionem et gubernationem intelligit. Neque enim fieri posset ut unus Deus mundum condiderit, alter conditione gubernet, praserit, quia rerum crevarum conservatio est continuatio creationis, et quasi continua quedam creatio. Meminit potius lucis et tenebrarum, quem aliquam a Deo creatorum, quia lux symbolum est Iustitiae, libertatis et prosperitatis, quam Deus per Cyrum adduxit Iudeas, tenebra vero symbolum sunt tristitiae, carceris et aerumnarum. Rursum, in voce *lucis*, alludit ad nomen Cyri, quod persice solem, qui incendimus est, significat. Deus enim Iudeos in tenebris captivitatem, Cyrum quasi solem ori feuit, vidi vers. 4.

FACIENS PACEM, ET CREANS MALUM. — Pax Iudeis est quietis, opulentia, libertas, felicitas, et

benorum omnium affluentia: ergo huic oppositum «malum» est rerum turbatio, inopia, pestis, fames, bellum, servitus, captivitas, et quidquid hominem afflit, et miserum facit. Deus ergo hoc malum peccata, non autem malum culpe. Ita S. Hieronymus, Augustinus, Ireneus, Chrysostomus, et ex iis Leo Castrius. Vide S. Basilium, hom. *Quod Deus non est causa malorum*, q. d. Quod, o Israel! aliquando in pace xirixis, hoc meum erat beneficium. Rursum, quod nunc delinearis captivus, et hoc meum est opus. Ita S. Hieronymus. Ad huc igit tubi creavit hoc malum captivitas Babylonica, ergo rursum per Cyrum faciam pacem, teque in libertatem asceram. Deus ergo est, qui omnia a se creata, sua potentia et sapientia gubernat: qui prius Iudeis induxit tenebras et malum, Chaldaeis vero lucem et pacem; deinde vice versa, per Cyrum Iudeis creavit lucem et pacem, Chaldaeis tenebras et malum. Idem alii secutus fecit, in singulis regnis, alternam viae, naneque dando lucem, naneque tenebras. Idem facit hodie in Belgio aliisque provinciis. Quocunq; recte S. Hieronymus, ex haec Isaeae sententia: «Confundatur, inquit, Marcius, duos inducens deos, unum bonum, alterum malum; unum visibilium, alterum invisibilium conditorem; unum pacis, alterum mali auctorem; et cum utrumque pro diversitate meritorum unus idemque Deus consideratur!»¹

Et symbolice S. Gregorius, *III Moral. VII*: «Create, ait, si dominus indicat, cum res bene conditis, et per naturam bonas, nobis male agentibus in flagellum format. Unde et venenum mors quidem est homini, sed vita serpenti. Unde et bene dicitur: Formans lucem, et creans tenebras: quia cum per dagella exterius doloris tenebrae creantur, intus per crudelitatem lux mortis accentuantur. Faciens pacem, et creans mala, quia tunc nobis pacum cum Deo redditur, cum hoc que bene sunt condita, sed male conceputa, in ea que non bona sunt, flagella venturum.»

8. HORATE (Forerius, defuncte), COELI, DESUPER. — Syrus verit. *Jugundam, celi, despicer, et numerare justitiam: apertiar terra, et multiplicetur salus*; Arabicus Antiochenus: *Gratianum prasta, o celum! desursum, et tu, o nubes, quae spargis justitiam! gaudent terra, et multiplicetur certos*; Arabicus Alexandrinus: *Gratianum prasta, o celum! azcup, et nubes spargat justitiam: apertiar terra, et multiplicetur salus*. S. Thomas, Lyranus, Forerius, hac ad literam accipiunt de Cyro, allego-

(1) Haec improbabilis est R. Sandie a Kimchio commentari, et etiam a Rosemuller et Lowtho probata sententia, Isaiam dum Deum ait «fere lucem emundaque tenebras, respicere veterem illam Orientalium, praeferit Persarum, opinione de deabus divinitatibus, seu deus primus rerum principis, altero Lucis, Tenebrarum altero, quorum illud spectaculum sit tanquam lumen omnis letitiae, bonitatis, felicitatis (Oruasneq;), hoc vero existat causa malorum, viderem et confundens omnis (Ahrimanen). Vide Hilde. *De Belis*, vider. Pers. cap. xlii.

Denique nota *zorata*. Apte enim ortus Christi comparatur oroi. **Primo**, quia oroi ortus latens est et occultus: ita arcana fuit generatio Christi.

Secondo, ros qui non est aliud quam parus et subtilis vapor, resolutus in aquam, symbolum est virginatus et virginis partus.

Tertio, ros noctu oritur: ita Christus noctu na-

tus est. « Cum enim quietum silentium contineat omnia, et nox in suo cursu medium iter habet, omnipotens sermo tuus de celo a regalibus sedibus, etc., in terram proslivit, » *Sap. cap. xviii.* 14.

Quarto, ros suavem auram et halitum vitalen aspirat animantibus, omnibusque viventibus, isque mitigat astum: ita Christus halitum vite nobis affat, eoque ardorem concupiscentie temperat.

Quinto, ros est aeræ et celestis nature, adeoque si ovum vacuum, puta corticem ovi exsucum, rore imples, et haec oponas, apte accommodes, sole incalcescente, ascendet ad baculi culmen. Ros enim sursum fertur, præsertim si calore excitetur, ex parte in vaporem vertatur. Ita Christus colestis est natura, æque ac vite, suosque ascecalis facit celestes. « Primus homo, ait Apostolus *I Cor. xv.* 47, de terra, terrenus: secundus homo de celo, celestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis colestis, tales et celestes. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem celestis. »

Sexto, ros pinguis est, pinguemque et quasi oleatum succinum germinibus, seminibus et plantis instillat, itaque eas impinguat, incassat et tecundat: ita Christus rora irrorans mundum, cum fecundavit, ut proferret virtutes, æque ac Santos in omni virtutis et sanctitatis genere, puta, illustres Martyres, Confessores, Episcopos, Religiosos, virgines, viudas, conjugatos, eosque cuiuslibet status, sortis et generis.

Septimo, ros condensat fit manu, quod suave est ad cibum, et efficax ad medicinam: ita Christus in Eucharistia sedet nobis in cibum, estque ipsa manna, hoc est, « panis de cibo descendens, » cuius virtus non tantum vivimus, et tentationibus resistimus, sed et resurgemus in vitam aeternam, *Joan. vi.* 55. Vide dicta de manna, *Ezodo. xlvi.*

Octavo, ros in concham apertam illapsus, cum vi colesti, præsertim fulminis, afflatur et constringitur, et unio sive margarita, stelle Plini, lib. IX, xxxii, et *idem*: ita Christi deus in concham uteri virginis illapsa, ex quo sibi corpus humanum efforans, illudque vi divina per inoperantem Spiritum Sanctum sibi unius, efforavit pulcherrimum margaritam, et pretiosissimam unionem, puta Christum horacinem et Deum.

Denique, ros est melleus, adeoque mel non est aliud quam roris medulla, ejusque succus predebet et subtilis, qui herbis, flosculis et terre solo excipitur, atque ab apibus colligitur. Ita Aristoteles, lib. *V Histor. Animal.* cap. xxi, docet apes favos construere et floribus, ceram ex arborum lacryma effingere, mellis ex ore aeris colligere. Quod enim apes non faciant mel, ut putat Seneca, sed confectum in aere asportant, probant Aristoteles, Plinius et nostri Coniobrionenses,

tract. 7 in *Meteora*, cap. ix, tum ex eo quod uno aut altero die cellas apum melle repletas inveniunt apiariori: tam brevi enim tempore tantum mellis conficeret non possunt apes; tum ex eo quod in autumno apes mel sibi detracunt, non reparant, cum tamen illo etiam tempore flores suppetant. Secus est de bombycibus, quas videamus hyssum conficeret, sed lenite post diutinam flororum mori comestione, concoctionem cataractationem, ut tertio colorem mutent, tanquam flavescent: tunc enim flave hyssi filia e visceribus boro nendo (mro nature, imo bel opere) sensim eductum. Hoc in apibus non videmus: colligunt ergo ille mel, id est roris medullam, non conficiunt. Pari modo, quid est Jesus, nisi roris cell medulla, hoc est: « Mel in ore, melos in aure, jubilus in corde? » ait S. Bernardus.

Et NUBES PLANTAT JUSTUM. — Hebreos *justitiam*, id est justum, puta Christum, qui iustus sumus est, ipsaque quasi justitia, quam propiore sequum mundo affecter. Unde sequitur: « Ego Dominus creavi eum. » Significat Propheta incarnationem Christi non aliud fore, quam nubium et colorum, imo universi orbis letitiam et jubilum.

Aperiatur terra, et germinet Salvatorem, — q. d. Utinam terra producat, et in lucem profatur Salvatorem! Nam et terra in hoc opere nativitatis Christi tam mirabiliter præbiuit erat etiam operam: Christus enim nasciturus quidem erat cedrus, sed in terris. Ita Adams. Hic sensus est genuinus: sic enim terra hic similiciter et generice sumitur. Terra enim præbiuit materiam corpori, ut Christus nascetur.

Secundo, terra hæc est B. Virgo, que rorem Spiritus Sancti excipiens, concepit et germinavit Salvatorem. Nulla enim alia terra id præstitit, aut præ-tare potuit. Ita communiter Patres. Primus ergo Adam ex virginis terra, id est vili lono, formatus est; secundus vero Adam ex purissimo et sanctissimum Virginis sanguine corpus sibi aplavit.

Oices: Quomodo B. Virgo, que semper maneat virgo, id est clauso utero, dicit potest apella? Respondere, esse metalepsin: « Aperiatur, » id est instar aperiens proferat et producat. Terra enim naturaliter germinare, et germe producere nequit, nisi vi seminis erumpentes et germinantes fiantur et aperiatur, itaque permixti emergend cedat et det locum. Simili metalepsi dicitur cap. LXIV, 1: « Utinam dirumperes celos, et descenderes! » Corpus enim si celo naturaliter descendet, debet rumpere celos; sed Deus qui spiritus est, in suo descensu non egit celorum disruptione.

Secundo, respondet Sanchez et aperiatur significare hic tempus vernum, hoc enim aperiatur vocamus: quia tunc ea que in hieme frigoribus fuerunt contracta, laxantur, intepescunt et so-vuntur. De quo Ovidius:

Aprilum memorant ab aperto tempore dictum.

q. d. Adam et Eva suo peccato, hiemem et rigorem virtutum ac letitiae induxerunt mundo. Duxit hæc hiemus et frigus usque ad B. Virginem, que ver spiritaliter et virginem mundo induxit, cum ipsa quasi lumen convallium, non ex humano semine, sed ex oratione Spiritus Sancti germinavit Salvatorem. Hoc est quod dicitur *Cant. ii.* 12: « Vox tururis auditæ est in terra nostra: focus proutlit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem sum. »

Tertio, Origenes, Tertullianus, S. Hieronymus, Epiphanes, Nyssenus et Ambrosius disunt solum Christum aperiisse uterum matris, id est ex eo clauso natum esse ac prodisse, perinde ac si fuisset aperitus: ipsi enim fuit pervius et penetrabilis, sicut nobis perva sunt, que aperta sunt.

Itaque consent solum Christum designari ista legi, *Ezodo. cap. xii.* 12: « Separabis omne quod aperit vulnus Domini. » Vide ibi dicta. Est causa tactilis. Similis est, cum dicimus Christum sua morte aperiisse nobis celum ante clausum, quia fecit illud nobis pervium et penetrabile. Sic Hispani et Lusitanæ dicuntur nobis aperuisse Indias et insulas novi orbis, quia primi navibus suis co penetrauerunt, et ostenderunt iter per viam.

Ex Hebreo potest altera verbi. Primo sic: *Aperiatur terra, et fructifient, seu germinent, salus et justitia.* Secundo sic: *Aperiatur terra, et germinet simul (solliciti celi et terra) salutem, et justitia succrescat simul.* Ibi Forsterius.

ET JUSTITIA ORIATOR SIMUL. — Alludit, imo pene ad verbum citat illud Davidis, *Psalm. LXXI.* 6: « Descendat sicut pluvia in vellus, et sicut stillitia stillicantur super terram. Oriotor in diebus eius justitia, » q. d. Ab Adamo usque ad Christum, terra germinavit spinas et tribulos peccatorum; venit ergo Christus justificator, ut cum eo germet justitia ac iusti, Apostoli, Marthys, Confessores, Virgines, etc. Potest, secundo, sic verbi: *Aperiatur terra, et fructu edant (celi et terra) salutem et justitiam, quas progermanare simul faciet.* id est quas Virgo est simul productura cum Christo, inquit Vatabulus. Quod nota contra hereticos: qui nos subsannant cum dicimus B. Virginem contrivisse caput serpents, salutem peperisse, cum eam salutamus: « Salve, Regina, Mater misericordie, vita, dulcedo, et spes nostra, salve. »

Ego DOMINUS CREATI EUM. — « Creavi, » id est creare. Est vox Dei, isæc vox respondentis, q. d. Quod tu adeo optas, o Isaiæ! sequi ac terra arida et sitiens optat et crælo pluviam, hoc ego tuo tempore præstabo et crebo, id est producam hunc justum: meum enim donum ac beneficium est, ejus adventus et nativitas, q. d. Si ergo sum qui Christum promitto, formo et creo, ut vos a peccato et diabolo liberet, uli tu ipse, me obsecrando pro eis adventu, fateris; mihi ergo

potest, secundo, ex Hebreo cum Forerio et Vatabo veri: « Utitanti cum plasti, testa cum factoribus, vel figulis terre; ut idem dicit posteriori hemisticchio, quod dixit prior.

Tertio, Septuaginta et Theodotion pro *testa de samis terra*, vertunt, qui arant arantes terram. Hebrews enim *χαράς* charas, si punctetur *χ* in dextero cornu, significat arare; sin in sinistro, allusio punctis legis *χαρεῖς*, significat testam. Hoc Procopius ita exponit per modum unius, q. d.

Deus : *Ego populum in aliam formam refuxi, qui terra incolas instar agrorum exerceo, aro et subigo.* Videamus ergo ne dispositionis providentiae meae relatae minima, non magis quam latum figura. Leo Castrius vero verit, *cretrum arantibus, ut sit alia similitudo, sed idem significans quod prior, testa fuit,* q. d. Numquid contendet aera cum aratore, eicus dicit : *Cur me, postquam arasti et seminasti, seponi et abici? cur non semper me interris, et aras?* Ita S. Ambrosius Castrius. Unde Septuaginta vertunt : *Numquid arans tota die arabit?*

NEMQUID DICET LUTUM FIGULO SUO : *Quid facis, et opus tuum absque manus est?* — id est opus tuum caret auctor suis. Anse enim vasi sunt, quod manus homini. Secundo, q. d. Opus tuum impolitum est et informe, ac si pedibus, non manibus esset elaboratum. Et sic major est blasphemia.

Va qui dicit patru : *Quid generas?* — Alla similitudine murmuratores coarctat, q. d. Stultus et contumeliosus foret filius, dignusque perire et peri, qui diceret patri suo : *Cur me deformem, oceum, claudum, stupidum, id est ignoblem, pauperem, infortunatum, et non pulchrum, integrum, ingeniosum, nobilem, divitem et fortunatum genuisti?* Et ut Forerius : *Cur me fecundum, multaque prole, quam alere non video, onussum effecisti?* aut si in ipsa generatione modum ei prescriberet : *Volo ut me talem, et talem, non autem talem generos. Multo magis talis est, qui deo Patri celesti de sua sorte sibi ab eo data, obstrepsit et obnuburatur, aut modum praecepit, ut in futurum talem et talem sibi sortem, non aliam concedat. Simili enim modo queritur Jeremias, cap. xv, vers. 10 : « Vie mihi, mater mea? quare gemitus me, virum rixa, virum discordis? »*

Symbolice S. Hieronymus de Christo hoc explicat, q. d. Va qui dicas Patri omnipotenti : *Quare tu generas Filium? quique dicas B. Virginem? Quid parvus? An beatus? at Deus aeternus est, non gigantur in tempore. An hominem? non quid ergo terribilis, id est dei mater, oppellari? ut blasphemabat Nestorius, quasi ejus et similium haec sint verba. Unde allegoric S. Cyrilus hoc referat ad Nicodemum, et siciles, et quia audientes a Christo, oportere quemque per baptismum renasci, dicebant : *Quoniam propter hominem nasci, cum sit sexus? numquid potest in ventre matris sue iterato introire, et renasci?* *John. iii, 4.**

Hec dicit DOMINES SANCTUS ISRAEL, PLASTES EIS, — scilicet Israels. Hie dat apodosia, id est redditionem similitudinis, applicando eam Deo, q. d. Israel lutum vel argilla est, Deus plastes sive Argulus; Israel filius est, Deus Pater: non est ergo quod Israelite obstantem et litigent cum Deo, ac quasi ei non sint cure, conquerantur. Taceant ut argilla: subdit sim velut morigeri et prudentes filii, hie est eorum sors: meum est illis providere, resque eorum tristes, que ac letas disponere. Attamen ut immensam meam in vos, o Is-

raelite! benignitatem ostendam, concedo vobis id, quod non auderet testa in sigillum, filius in patrem. Quocirca « ventura interrogate me, super filios meos, quid videlicet de vobis, qui es fili meu, deque vestra captivitate proroganda, vel solvenda, decreverim, quidque vobis eventurum sit: « Et super opus manuum mearum, » quod es tu, « mandate mihi, » id est ab Isara, meisque Propheticis scisciamini et postulare, ut vobis dicant que futura sint et facienda me: quod idola nequaquam possunt. Idem enim radit a divisione futurorum, ex eaque cum idolis de divisione discipitatis vincit et triumphat. Ita Sanchez. Rursum « opus » hoc dei sunt, coeli, stelle, terra, homines. Unde sequitur : *Ego feci terram.*

Altius. Hieronymus et Forerius qui putant hec per ironiam irrisorie dico, q. d. s. Hieronymus:

Interroget me testa, et futurorum secreta inquirat,

et precipiat mihi, quomodo adoptivos filios, qui in meum filium creditur sunt, regere debeam,

q. d. Estim vestrum mihi mandare, quid facere,

quomodo filios meos regere debeam? q. d. Minime.

EGO FECI TERRAM. — Hic opus suum, cuius est plastes, explicit Hugo, ejusque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

Et OMNIS ELLITIE EORUM MANDAVI, — q. d. Astra, que Gentiles colunt ut deos, usque quasi rationem murmurantibus assignata.

IPSA EDIFICARI CIVITATEN MEAN (Jerusalem) ET CAPTIVITATEM MEAN (id est captivum populum meum, scilicet Iudeos) DIMITTER, — gratis et sine tyro. Id fecisse Cyrus per suum mandatum et edictum patet i Esdras 1, 3. Unde patet hunc locum ad litteram intelligendum esse de Cyro, ita tamen ut in Cyro aliud quid spectaret Propheta, scilicet Christum, qui civitatem, id est Ecclesiam, edificavit, et solvit captivitatem generis humani, non pretio, sed gratia, immo solvendo et dependendo per se lyrum nostrum, puta sanguinem suum. Ita Patres paulo ante citati.

43. LABOR EGYPPI, ET NEGOTIATI ETHIOPIE, ET SARABINI VIRI SUBLIMIS (1) AD TE TRANSIBUNT, ET TU ERERIS. — Hugo et Vatablus hec ad Israel, sive ad Iudeam referunt, q. d. Egypti, Ethiopiae et Sarabini videntes, o Israel! ut prosperiter et benedicti a Deo, tecum fecitis inibunt, immo multi ex eis fratrem religionem emperent. Aut, ut Vatablus, sensus est, q. d. Israelita poluntur opibus Egyptiorum, Ethiopiae et Sarabiorum, cum videlicet Deus ad mena Jerusalem cedat per Angelum castra Sennacherib et Assyriorum: hinc enim constabat supradictis, utpote jam subiecti, haecque jam habebant spolia Egypti, Ethiopiae et Sarabae, quo ibidem rapuerant, que jam ab istis capient Iudei. Verum hinc sensus, ut frigidus, et incuriosus est dubius, ita textu non coheret. Non enim de Israel, sed de Cyro haec tenet Propheta.

Dico ergo, ad litteram sermo est de Cyro cuius victoria obliter perstringit; sed sub eo intelligit Christum Christianum, q. d. Cyrus debet laborare Egyptum, Ethiopiaem ejusque primariam provinciam, sed sub Sarabiam, sive Abyssiniam; haecque provinciae Cyro Babylonis et monarchie Chaldeorum evanescunt. Hic enim factum esse docet Xenophon aliisque historici, Cyri regnum terminat ab Oriente mari Rubro, ab Occidente Egypto, a Meridie Ethiopia, ab Aquiloni Ponto Euxino. Porro de Cyro dicitur : « Tantum in te est Deus. » Sic et dicitur cap. viii, vers. 3, indignatio Dei fuisse in eum et virga Assur, cum per eum percussit et punivit Iudeos aliasque gentes. Pari enim modo Deus agebat Cyrum ad excidium Babylonis, et ad Iudeorum liberationem; unde subdit :

13. VERE TU ES DEUS ASCONDITS, — qui nimur abscondi te in Cyro nomine impio, idololatria et tyranno, quicque sic occulit per eum operari, et bellas, et non tu, sed ipse tantum bellare videatur. Unde Xenophon aliisque historici, Cyri Victoria eius virtutibz tribuant; hoc est quod Iacobus dicit cap. viii, vers. 3 : « Accinxi te, et non cognovisti me. » Ita Didacus Alvarez, Pinthus et Sanchez, qui moribus

(1) Salahi hic dicuntur סָלָהִי viri mensura, id est

statuta proceri, et eadem phasis sumuntur. Num. xii,

32; Ieron. xxi, 14. Salagoz ut humies quorum corpora

esse spectabiliter describit et Agatharchides, cap. L

(τὰ σαλαχίαι τοι τοι καραβόνες οὐδεκατέτατα).

(Rossmuller.)

litter apte hinc colligit, Deo tribuenda esse, quae bene a prelato, vel magistratu, etiam infidei et impio (qualis fuit Cyrus) gesta sunt. Rursum Deum uti subinde instrumentis indignis, qualis fuit Cyrus, properet, et ad bonum suorum fratribus.

Sie, ut sit S. Chrysostomus, hom. 3 in epist. ad Coloss.: « Deus ad Cain loqui dignatus est, propter Abel; diabolus, propter Job; Pharaon, propter Joseph; Nabuchodonosor, propter Daniel; Basassari, propter eumdem. Et Magi quoque relationem conceputi sunt; et Caiphas cum esset occisor Christi et indignus, prophetebat, propter sacerdoti dignitatem. » Denique hinc colligit Sanchez subditos etiam impensis praetulit obediens debere, ac cogitare, quod in his loquatur, imperat et gubernat Deus. Imo addit S. Gregorius, lib. II Moral. cap. vi, diabolus potestatem nunquam esse injurians, si voluntas semper iniqua sit: « Quia a semetipso, ait, voluntatem habet, sed a Domino potestatem. »

Verum potius hec accipienda sunt de Christo, quem sub Cyro intelligit, et quasi in imagine representant. Illi enim, non Cyro, competit proprius et plene id quod sequitur: « Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus. » Vere tu es Deus absconditus. Ita S. Hieronymus, Procopius, Theodosius, Cyrilus, Eusebius, lib. V Demonstr. cap. iv; Hilarius, lib. IV De Trinitate, et alii passim. Sensus ergo est: « Labor Egypti, » etc., hoc est, operi labore Egypti, Ethiopiae et Sarabiorum, id est quoniam Genitilis, Genitilium, etiam remissorum, libi, oīrā, et alii servi, totus orbis libi se subdet, quasi in vita virtutis, et vincit spiritu gratiae et charitatis. Gentes enim a Christo et Apostolis conversae, omnia sua cum fide Christo Domino obliterunt, ut veluti captivi Apostolorum viderantur. Nam seipso tradebant primi illi Christiani, et corpora, et animas, et omnia, adeoque oculos, si fieri potuisse, eruerunt, at S. Paulus, *Gentil. IV, 13*, ut promovendam Christi et Apostolatum eis gratiam et gloriam.

Potest, se uero, motor omne sic explicari: « Labor Egypti, » id est labores Egypti, et negotios Ethiopiae, puta divites ex labore et agricultura, et quae ex mercerioribus et industria: hi, inquit, cum suis opibus et mercibus « ad te, » o Christe! transibunt, « deserentes suam religionem suosque deos, tibique credunt, te colent et adorant, » vinei manici, « quasi beli subacti, vicique et in triumphum duci. Significat hec phrasis omnimodam, sed spontaneam subjectionem: quod indicant verba sequentia, incitationis, supplicationis, sive interpellationis, item libera confessio et gratulatio eorum, dicendum Christo: « Tantum in te est Deus. » Manica ergo he fuit potens et efficax gratia, et impeditus Spiritus Sancti, « cuius vincula adamante sunt fortiora, » ait S. Ambrosius in *Psalm. xxxvii*, post principium. Ita et S. Hieronymus, aliique Patres

jam citati, inter quos S. Hilarius: « Talis, inquit, erat Paulus vincitus propter Christum, qui proinde, Ephes. m. 1; Philip. i, 13, et alibi, in vinculis suis gloriatur. »

TANTUM IN TE EST DEUS. — Vatablus verit: *Revera in te est Deus, preter quem nullus est aliud.* Hoc est, certe in te, o Cyri! est Deus, qui pugnat et vincit, extra quem non est aliud Deus, q. d. Non est Cyrus qui Babylonem everxit, qui salvat Israel; sed est Deus, qui dexteram dirigit ad fortitudinem Chaldeos et liberandum Hebreos. Unde hoc opere Dei peracto infelix fuit, terqa post anno a feminam Thomyri, cum toto exercitu cassus est; queae ac Sennacherib peracta vindicta Dei, cassus est ab Angelo; Vespasianus ac Titus, peracto Judeae excedio, ad quod a Deo dirigebantur, paulo post infelicitate uterque periret. Ita Sanchez, Alvarez, Pintus et Vatablus.

Vero proprie hec soli Christo competunt. Primo enim in Christo, quia Deus est, est tota divinitas aequa ac SS. Trinitatis. Pater enim (uti et Spiritus Sanctus) est in Filiō per circummissionem illam divinam SS. Trinitatis, ut Theologoi vocant; hanc enim significat Christus cum ali Joan. xiv. 9: « Philippé, qui videt me, videt et Patrem. Non creditis, quia ego in Patre, et Patre in me est? » q. d. at Cyrilus, *Doctrina meam*, et opera mea habeo a Patre, et cum Patre communia: ergo et naturam ac divinitatem. Significatur ergo his Christi verbis intima et perfecta inhabitatio unius personae SS. Trinitatis in alia, et a converso, quam Damascenus, lib. I *De Fide*, cap. xi, vocat *τριάντα*, et ex illo Scholastici, circummissionem. De quo mysterio disputat S. Augustinus, lib. VI *De Trinit.* cap. ultim., Hilarius, lib. IV *De Trinit.*, Ambrosius, in cap. xii *epist. ad Corinth.*: « Singula, aut Augustinus, sive in singulis (personis), et omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum omnia, » Quocirca ex hoc loco et similibus Scholasticis, et nominatis Franciscus Suarez, lib. IV *De Trinitate*, in fine, doce contra Durandum et Henricum docet, hanc circummissionem esse in SS. Trinitate non tantum quod essentiam divinam, sed etiam quod personae ipsas, idque magis proprie: est eiūs fundamentum sit ipsa essentia, quae in tribus personis est una et eadem. Itaque in essentia proprie est unitas et identitas, non circummissione sive *τριάντα*. Quare non recte Budaeus, et ex eo Henricus Stephanus, in *Lexico τριάντα*, apud Damascenum loco citato interpretantur *τριάντα*, id est unitatem. Aliud est enim *τριάντα*, id est circummissione, aliud unitas, ut patet ex terminis. Ille ergo circummissione non est aliud, quam intima presentia unius personae ad aliam, cuius radix et quasi causa est ipsa eundem immensitas. Cum enim ipse in se sint immense, inde necessario sequitur, ut sint intime in se invicem non tantum secundum esset, iam, sed etiam secundum proprias relations. Unde sicut habent

immensitatem ratione essentiae quam includunt, ita ex eadem radice habent, ut sint intime in se invicem, etiam secundum proprias relations. Quamobrem circummissione hec est mutua presentia, et quasi penetratio, hoc est, inexistentia et inhabitatio unius personae in alia. Hoc est quod ait S. Athanasius in *Expositione fiduci*: « Spiritus Sanctus semper est in manibus Patris et Filii. » Et Damascenus, lib. I *De Fide*, cap. x, haec de causa Spiritum Sanctum vocat « inseparabilem et indigibilem a Patre et Filio. » Et cap. ix, processionem unius persona comparat luci manenti ab igne: « Quia, inquit, lux ab igne signatur, et ab igne non separatur, sed semper in eo est. » El Fulgentius, lib. II *De Fide ad Petr.* cap. 1: « Per hanc unitatem essentiae, inquit, totus Pater in Filio et Spiritu Sancto est, totus Filius in Patre et Spiritu Sancto est, et totus Spiritus Sanctus in Patre et Filio. Nullus horum exira queribilem ipsum est. » Idipsum exprimit in hymno ad Laudes feriae secundae: « In Te totus Filius, et totus in Verbo Pater. » Causa est, personarum divinarum tum immensitas, ut dixi, tum summa connexio, et intima conjugatio, quae oritur ex una eademque numero essentiae. Ex ea enim fit ut Personae divinae ad invicem sint inseparabiles; conjunctissime et intime: inde fit ut ubi invicem inexistant.

Ita de Christo qua Deus est, hunc Isaiae locum explicitant S. Hieronymus, S. Ambrosius, lib. I *De Fide*, cap. ii, et Athanasius, lib. II *De Assumptione hominis*. Dices: Falsum est, quod tantum in Filiis sit Deus: nam est etiam in Patre et Spiritu Sancto. Respondeo, vox tantum solum exclusi idola, Angelos alia entia. Nam regula Theologorum est: Cum voces exclusive addantur Personis divinis, in attributis essentialibus, sive communibus tribus personis, et tantum excludant res aliæ, que aliam a Deo habent naturam et essentiam; non autem alias personas divinas: haec enim cum eamdem habeant essentiam, eadem quoque habent attributa essentialia. Sensus ergo est: Tantum in te, o Christe! est Deus, q. d. Non est alia in mundo divinitas, quam illa, que est in te, que tamen quoque est in Patre et Spiritu Sancto. Vide D. Thomas et Scholasticos, I part., *Quæst. XXXI*, art. 3 et 4.

Secondo, haec verba competit Christo, quia homo est, quia in humanitate Christi, quasi in templo, corporaliter inhabitat divinitas, immo divinitatis plenitudo, ut ait Apostolus *Coloss.* n. 9. Vide ibi dicta. Ita S. Hieronymus, Procopius, Theodoreus et Cyrilus, lib. I in *Joan.* cap. xv, Epiphanius, lib. II in *heres Noetianorum*. Sensus ergo est, q. d. Gentes videntes Christi, Apostolorum, et primorum Christianorum gratiam, virtutes, mores angelicos, sanctumque et divinam conversationem, imo videntes in se ipsis per baptismum et Christianismum tantam fieri morum mutationem, ut ex barbaris, superbis, blasphemis,

misericordiis, homicidis, rapacibus, gulonibus, libidinosis, etc., per Christi fidem et gratiam flati humani, huileles, Deum timentes, amabiles, justi, sobrii, casti, etc., obstupescunt, dicentque Christo: « Vere tantum tu es Deus. » Felices nos, qui te, immo Deum habemus, non corpora, sed animas transmutantem, et ex bestiis homines, immo Angelos facientem. Hoc ad literam hodie continet: « Japone, China, Brasilia aliae que Indie peritibus, uti nostrorum inde littera fidem faciunt. Notent hoc Christiani Europei, presertim Pastores et Ecclesiastici. Si enim hereticis, Iudei alique infideles viderent in eis can sanitatem, mores angelicos, sine avaritia, ambitione, turpitudine, qui fuerint in Apostolis, sunt que hodie in India, sane multa ex eis, quasi manichii videntur, eos sequentur, exclamarentque: « Vere in vobis est Deus. » Vere in vobis non aliud reluet nisi Deus. « Vos estis semini cui benedixit Dominus. » E contrario sciimus, ut Lutheranismus occasionem dedit inscrita et mala via nonnullorum sacerdotium, ita et hodie ipsis blasphemare, et Ecclesie insultare, cum eorum impuram vitam audiunt aut vident, magisque se in sua haresi et sacerdotium odio obfirmare.

ET NON EST ABSQUE TE DEUS. — Quis enim totum mundum Christo crucifixio ejusque Evangelio tam paradoxo de contemptu honoris, opum, voluptatum, subiectis potuisse, nisi solus Deus? Quis, nisi Deus, animalium hominis sic immutare potest? Quibus viribus sic homo semel ipsum, sic effrenis suas passiones domare valeret? Quis sic posset innatam enique concupiscentiam superare et supprimere? Quis totum homines, Angelos, immo Deos quosdam efficeret sufficeret nisi Deus? non vobis, o Christe, et Christiani! arma, non exercitus, non eloquentia hanc dignitatem, hanc efficaciam pepererunt. Solus in vobis, in vestro hoc opere, conspicitur Deus vestra efficacia et libertatis auctor. Nulli haec gloria debetur, nisi Deo. Ibi Paulus prædicabat « Christum crucifixum, non in persuasibilis humana sapientia verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut sublimitas sit, sit virtus Dei, et non ex nobis. » Ita Forevis.

Hinc Mahomet in Alcorano sumpsit illam sua fidelis, immo perfidae professionis, quam Mahometani ad ruram usque inclamant in suis Moskies sive fanis: « Non est Deus nisi Deus, et Mahomet consilarius ejus. »

VERE TUS DEUS ABSCONDITUS. — Hebraice *מְלֹא קָרְבָּן*, misstatter, id est abscondens se. Sic primo, vocatur Deus, quia natura sua invisibilis est, fugitique aciem Angelorum equa ac hominum, et lucem habitat inaccessibilem. » Unde Mosi, Salomon et alii passim apparuit tectus nube et cibigne. Rursum, « absconditus, » quia non omnibus, sed tantum electis suis Israelitis se patefecit. « Notus in Iudea Deus: in Israel magnum nomen ejus. » Ita Vatablus. Hinc in templis Egyptiorum

inscriptum visebatur hoc dei emblemata: « Ego sum quod fuit, quod est, quodque futurus est; velum meum nemo unquam revelavit. »

Secundo et genuine, « Deus absconditus » appellatur Salvator (ut sequitur), id est Jesus, propator assumpti corporis arcuum sacramentum, ait S. Hieronymus, quo deitas ejus carnis tegumento celatur. Unde Sephaginta vertunt, *tu es Deus, et nesciebas*. Ita Hilarius, lib. IV *De Trinit.*, Ambrosius in cap. II *ad Roman.*, Eusebius, lib. V *De monst.* IV; Cyrilus (vel potius Cletorius Doctor Parisiensis) illi enim quatuor medios Cyrilli in Joannem libros, qui intercederunt, reparavit, lib. V in *Joan.* cap. II, in illa verba: « Iunx nescimus unde sit. » Ubi docet Judeo ex hoc loco Isaiae sumpsis occasione dicendi: « Christus enim venerit, nemo scit unde sit. » De Christo enim nomine, Cyri antitypo, toto hoc capite agit Propheta. Sensus ergo est, q. d. Sicut in Cyro occulte salutem Judeorum operatus est Deus, et quasi abscondit se: ita multo magis in Christo homine paupere et abjecto, abscondit se deitas, nec oculis videri poterit: sed in operibus emittit, et ostendit se. Agnoscunt enim homines eum esse Deum ex miraculis et salute, quem afferit: ex enim salvator totius orbis. Ex hoc loco clare patet contra Arianos, Christum vere et propriè esse Deum. Unde S. Ambrosius loco jam citato: « Quia, inquit, Filius Dei semper quidem apparuit, latebat autem quis esset; cum post resurrectionem cognoscitur, dicitur ei in confessione: Tu es Deus, et nesciebamus. Et qui putabatur in Iude tantum Angelus, et dux exercitus Domini, cum intelligitur Filius esse Dei, dicitur ei cum gratiarum actione: Tu enim es Deus, et nesciebamus. Per hoc ergo significat, quia ipse esset qui apparuerat quidem Patriarchis, et post incarnatus est, sed non fuerat intellectus ab hominibus. »

Mystice, haec verba apte convenienti Eucharistie: ibi non tantum deitas, sed et humanitas Christi absconditur sub specie panis et vini: ibi opimes sensus falluntur, excepto auditu: visus videt colorem panis, gustus gustat saporem panis, odor odoratur odorem panis, tactus tangit figuram orbicularē et levitatem panis: solus auditus verum audit, sollicit: « Hoc est corpus meum. » Hic ergo mystice impliebat illud Isaiae de Jacobo se pelibus hispidis Esau legente: « Vox quidem, vox Jacob est; sed manus, manus sunt Esau, » Genes. xxvii, 22. Sic enim hic manus tangit accidentia panis, sed vox est vox Christi, qui fallit, aut fallere nequit, sitque: « Hoc est corpus meum. » De Eucharistia ergo vere dicitur: « Tantum in te est Deus, » puta Christus, non panis, non alia substantia. « Vere tu (o Christe in Eucharistia) es Deus absconditus, Deus Israel salvator. » Lates ibi realiter in corpore, anima et deitate: sed agnoscitur in virtute et salute, quam Israëlitis, id est fidelibus, digne manducantibus

affers, dum cor eorum immutat, vita sanas, passiones sopis, mentem coelestem facis, tamque divinis subinde consolationibus ita mulces, ut jubilat, dicitque cum S. Monica in S. Communione: « Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum. »

16. CONFUSI SENT. — Identidem reflectit se Deus, et insurgit contra idolatriam tunc grassantem, q. d. Cum videant Babylonii, aliisque gentes, quod Baal, sive Bel eorum deus non possit eotueri, quia a Deo vero per Cyrum devastetur; tunc ipsi cum dis suis, eorumque fabricatoribus, pudecent. Rursus, cum Gentes videbant Christum absconditum in se detinat, per miracula, per sanctitatem et charismata Spiritus Sancti prouident, tunc omnes, qui idola coluerunt et fabricarunt, pudecent; imo ea contentent, et comburent, atque ad Christi cultum se transferent. Nota: Idola vocantur errores, quia summus error est, quod saxa et ligna pra se ferant esse deos. Hebrei est יְהוָה tsarim, id est angustiae. Idola enim, aut potius demones, per idola cultorum suorum mentes in mille angustias redigunt, ac in primis perpetuo remorsu conscientiae, quod Deum crearentem celi negligant, et pro eo lapides colant, eos lanceant. Ita Forerius, Sanchez, Vatalhus et alii.

Alter Adamus, q. d. Scribe et Pharisaei simul abierunt in confusione suorum errorum et mendaciorum, que spargebant toto orbe, scilicet, Christum non resurrexisse, sed ab Apostolis farto esse sublatum. Contrarium enim patuit, et creditit totus orbis. Verum hi sensu arctior est.

17. ISRAEL SALVATUS EST IN DOMINO SALVE AETERNA. — q. d. Babylonis et Gentibus idololatrias oliverent pudor et ignominia, tum temporalis per Cyrum, tum aeterna per Satanam in gehenna, cuius illa temporalis fuit umbra et preludium: at veri Israhelite, id est fideles Christiani, a Christo donabuntur salute et gloria aeterna: hinc patet haec ad Christum, non ad Cyrum pertinere. Salit enim Propheta a typō ad antitypū, et mox ad typū, sive historiam resilit; nam constat salutem quam Iudea attulit Cyrus, non fuisse aeternam: in quo, paulo post eam, gravissime ab Antiochis aliisque Asia regibus, per ducentos annos tempore Machabaeorum, afflicti fuerunt; ac non multo post sceptrum perdidérunt, sub Herode et Romanis, atque a Tito tandem excisi sunt.

18. HEC DICIT DOMINUS CREANS COELOS. — Addit se creans celos, ut innuat celos ad hoc creatos esse a Deo, ut in eos ingrediantur, eosque posse deveni veri Israhelite, ibique aeternam salutem (quam eis hic promisit) consequantur.

Terra
retum, — q. d. Sicut Deus cœlum
creavit fidelibus in premium, ita terram creavit
in statuum, ut scilicet can incolant homines ad
tempus, ibique ita pie et sancte vivant, fortiter

dimicando contra peccata; omnesque carnis et diaboli insultus, ut victores in collis coronari mereantur. Hoc est quod ait Patrus: « Speculum (grec. θέατρον, theatrum) facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus, » I Cor. IV, 9.

Porro, oculum conjicit Deus ad terram Iudeam redituque ad Cyrum, q. d. Reducite vos per Cyrum in Iudeam: non enim frustra creavi eam, ut esset et maneret deserta, uti jam vobis in Babylonie captivis, deserta est; sed ut vos in eam redirent, sicut primus olim induxi, expulsio Chanaaneis per Josue.

19. NON IN ABSCONDITO LOCUTUS SUNT IN LOCO TERRE TENEBROSO, — q. d. Sibylla oracula dabant ex antro, incantatores et magi in locis subterraneis, ubi consulebant demonem, qui male sibi conscient lucifugaque, et præcepit stenebrarum, ideoque queritur latibus: at ego non in abscondito, sed in Sina, in montis excelsi vertice, eorum omnibus Hebreis, cum fulgoribus et tonitruis, clara voce, media luce cum eis fodus ini, promisique munatum eis terram Chanaanam, si legi mons obedirent, atque uti promisi, ita et præstisti. Ego ergo sum, qui in Chanaanam vos induxi, ego pariter, qui ex Babylonie vos eodem reduco.

Ilic allusit Christus dicens, Joan. XVII, 20: « Ego palam locutus sum mundo: et in occulto locutus sum nihil. » Impostores enim et heresiarchæ, qui docent mendacium, latreras querunt, ibique sua agunt convenientia, ut recte notavit Vincentius Lirinensis in auro suo libello *Contra heres*.

NON DIXI SEMINI JACOB: FRUSTRA QUARE ME. — Dat hic Deus triples discrimen inter se et idola. *Primum*, quod ipse in publico, idola in abscondito respondeant. *Secundum*, quod frusta colantur: suis enim cultoribus nihil dant premi; Deus suis cultoribus ampla dat premia, uti Judeos duxit et reduxit in Chanaanam. *Tertium*, idola et demones a suis impura et scelestæ exigunt obsequia et cultus; Deus non nisi pura et sancta depositit, ut sequitur.

20. CONGREGAMINI, — q. d. Vos igitur omnes qui e Babylonie nata effugili, et e capite evaditis: vos etiam qui a Gentilismo ad Christum convertimini, convenite, et afferte si quid habetis, quod is, quae dixi, opponatis pro causa idolorum: si quid in Babylonie, aut Gentilismo vidistis vel audistis, quod ea esse doestenderet, si quid opis aut numinis ab eis experti estis, promite. Sed frustra haec propono: scio enim omnes vos mecum dicturos:

NESCIENT (id est, ceci et stolidi sunt omnes idololatre) QUI LEVANT LIGNUM (ita legendum cum Romanis et Hebreis non signum) SCULPTURE SUNT (id est qui erigunt idolum lignum a se sculptum, illudque colunt), ET ROGANT (et invocant) DRUM NON SALVENTEM. — Quomodo enim alios salvet et erigat, qui seipsum erigere et salvare nequit? Ita S. Hieronymus, Cyrillus, S. Thomas, Adamus, Forerius et alii.

21. ANNUNTIATE, ET VENITE, ET CONSILIAMINI SIMUL. — q. d. Junctio colloquia, cœtus et consilia, ut quod uni non occurrit, alter suggestor pro deiitate idolorum, ac in primis hoc inter vos agitate: quis prædictis Judæos Babylone per Cyrum liberandos, idque re ipsa præstitti? atque homines et captivitate diaboli per Christum liberandos, idque pari fideltate suo tempore præstabit? quis, inquam, nisi ego, quem collit Israel? Claram ergo est, quod non sit aliud Deus sanctus et salvator, quam ego. Ecceca:

22. CONVERTIMINI AD ME, ET SALVI ERITIS, OMNES IN TERRA. — Promittit hic Deus fidelibus se colentibus et invocantibus, omnem salutem temporalem et spiritualē, sed maxime spiritualem et eternam per Christum.

23. IN MEMETIPSO JURAVI. — Hic Deus promissa sua sancti et confirmat iuramento, q. d. Per me ipsum juravi, id est *puro* (vide Canon. XIII). Per me sententia et verbum, justa et in equitate quod meo prolatum, nequamque iritum erit, sed re ipsa complebitur. Porro verbum illud est, quod sequitur: « Quia (quod) mihi curvabitur omne genus, et jurabit omnis lingua, » hoc est, non tantum gens Judæa, sed omnes omnino gentes me agnoscunt, timebunt et colent: ideoque per me jurabunt, non per idola. Colent, inquam, inchoante in hac vita, cum ad me converterent, aiunt S. Hieronymus, S. Cyrillus, S. Thomas et alii: sed perfecte et integre colent in futura, et in die iudicii: ita ut hostes quoque mei vi coacti, tanquam se bellum subiiciantur pedibus meis, meque sum Deum ac Dominum esse confiteantur. Ad diem enim iudicii hæc quoque pertinere, patet ex hoc cap. XI, 10, ubi cum dixisset Apostolus: « Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, » subdit probationem ex hoc loco, dicens: « Scriptum est enim: Vivo ego (id est juro per vitam meam), dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genus: et omnis lingua confitebitur Deo. » Ita Adamus et Sanchez.

24. JUSTITIA VERBUM. — Forerius et Vatablus fertur, *justitiam verbum*, hoc est verbum, quod est vera et mera *justitia*: nam *justitia*, ait Forerius, primo acipi potest, *benevolentia*. Jurat enim hic Deus, se toti mundo datum benevolentiam, et summe optabile, scilicet, verum su cognitionem, obedientiam et religionem, in qua solo consistit nostra salus. Secundo, « *justitia* propriæ acipi potest, q. d. Juro me mundo datum *rum justitiam*, que est ipsum meum verbum: Christus enim Dei Filius est a *justitia* a et *Verbum* a Patris, quod non reddit vacuum, sed efficit fuit, terramque inebriavit, fecundavit et justificavit. Ita Baymo et Forerius. Tertio et plausibile, egreditur hoc ex ore iudicis Dei a *justitia* a *veritate verbum*, id est verbum justissimum et aequissimum. Justissimum enim est, ut omnis creatura rationalis, etiam demones subdant se Deo suo plaste et creatori, eumque colant et glor-

fificant. *Justitia* ergo, id est justa, Deoque debita observantia et submissio significatur per *mihi curvabitur omne genus*: observantia per *et jurabit omnis lingua*. Hic allusit Apostolus, Philip. II, 10: « In nomine Iesu omne genus flectatur ecclasticum, terrastrum et infernum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. » Quod consecutum ait esse Christum per humiliatam, qua formam servicepit, factus homo. Ergo dum iurat fleturum se, ut sibi curvetur omne genus, implicite iurat se formam servicepit: quod verbum et iuramentum, est justitia, misericordia et sanctificatione mundi.

Notat S. Hieronymus in *et curvabitur omne genus*, perspicue significari populum Christianum. Morris enim, ait, Ecclesiastici est Christo genu fletere: quod Iudei mentis superbiam demonstrant, omnino non faciunt. » Iudei enim sancties et eructe orant.

25. JURABIT OMNIS LINGUA. — « Jurabit, » id est celebrabit, colet, adorabit. Est synecdoche. Juramentum enim ponitur pro quovis Dei cultu, uti superius dixi. Unde S. Paulus pro *jurabit* veritatem, *confitebitur*, id est laudabit et glorificabit, Roman. cap. XIV, 11. Homines enim per eum jurare solent, quem credunt esse Deum, et summum Numen, quod perjurii sit vindicta.

26. ENC. IN DOMINO DICET (omnis lingua, ut praesciit): MÆ SUNT JUSTITIA ET IMPERIUM. — Primo, Forerius putat esse verborum trajectionem, et sententiam ita esse ordinandam: *Omnis lingua dicet: Max justitia sunt in Bonitate*, quasi in fonte et datore, q. d. A Deo manant omnes mæs justitiae, illi describenda sunt mæs virtutes et opera sancta, non mibi; illi glorificandus est, non ego. Perperam ergo heretici hoc loco abutuntur pro *justitia* sui imputativa, qua ipsi dicunt se esse iustos, non per justitiam formalem et imberensem, sed extrinsicam sive imputatam a Deo.

Secondo, alia dispunctione sic legit et intelligit idem Forerius: *Omnis lingua jurabit, dicetque in Domino*, id est per Deum, per Christum, ut per *in Domino* describat formula iuramenti, qui usuri sunt fideles. Deinde « *dicit* etiam: « Omnis lingua, quod mæs sunt justitiae et imperium, » hoc est, Dei est justitia, seu Iaus justitiae, et Dei est imperium. Dicit « mæs, » quia hec sunt verba bei locutus: est ergo hic explicatio ejus quod prescessit, « mihi curvabitur omne genus: » sicut prior pars, *in Domino*, est explicatio *et jurabit omnes linguae*, q. d. Omnis lingua clamabit me esse justitiam et imperatorem: sive mæs inesse tam justitiam, quam potentiam, robur, imperium. Hæc enim omnia significat Hebreum *v. 12*, et hoc omnia in principe vero, qualis est Christus, requiriunt, scilicet justitia, ut juste regat; et potentia, ut possit justitiam suam exercui. Unde haec duo Scriptura sepe in Deo commendat, Psal. LXX, 19: « Potentiam tuam, et justitiam tuam, Deus. » Et

Psal. vii, 12: « Deus iudex justus, fortis. » Unde Septuaginta hic vertunt: *Jurabit omnis lingua Deum, dicens: Justitia et gloria ad eum veniet.* Ita Sanchez.

Tertio, Idem Forerius sic verit: *Profecto Jehova dixit: Per Jehova mihi sunt justitia et imperium,* hoc est, *Jehova Christus dixit: A Jehova, id est a Deo Patre, habeo justitiam, quod sim justus, et justificans: habeo et imperium Ecclesie, et totius orbis, ut nemo sit fidelis Ecclesia civis, nemo justus, nisi quem ego justificaver; et quemcumque ego converto et justificaver, ille si fidelis et justus, atque a me in ius civicum Ecclesie cooptatus. Hoc est quod ait Christus: « Data est mihi omnis potestas in celo et in terra, » *Math. xxviii, 18;* et ad Apostolos: « Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis peccata, sunt, » *Joan. xx, 23.**

Quarto, illi putant haec spectare ad fidèles et Ecclesiam, g. d. Omnis fidelis sua lingua dicens « in Domino, » id est Dominum confitens et laudans, dicit: « Mea sunt justitia » Evangelii, meum est « imperium » et regnum Christi, mea est ejus Ecclesia, non Iudeorum, Ita S. Hieronymus. Secundus sensus optime coharet cum praecedentibus, et videtur maxime genuinus ex pharsi Hebreos. Té enim בְּדָוֹנָא, id est « in Domino, » est formula jurandi usitata Hebreos. Deinde primus, qui facili est et appositus.

AN EUM (Christum Deum) VENIENT (ut curvent ei genu), ET CONFUNDENTUR OMNES (infideles et rebelles) QUI REFUGIANT EI. — Hoc fuit in die iudicij. Hoc sunt verbi Prophetie prolatione sententiam Dei: precedet enim sunt verba et sententia Dei.

26. IN DOMINO JUSTIFICABITUR, ET LAUDABITUR OMNE SEMEN ISRAEL. — Rebelles confundentur, ibuntque in ignem aeternum: at Israelite, id est fidèles, « in Domino, » id est apud Dominum, a Domino, coram Domino, « justificabuntur » per fidem Christi: aut potius justificabuntur, id est, justi publice declarabuntur, et coram toto mundo pronuntiantur, ne nemo condemnare audeat, quos Deus justificat et absolvit, ut ait S. Paulus, Hinc ab omnibus claudatur omne semen Israel, ut etiam reprobi qui eos in hæc vita desipexerant, cogantur eos laudare, et dicere: « Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est! » Hec est enim salus et latus aeterna, quam veris Israelitis, id est fidélibus, per Christum dandam promisi, vers. 17. « Semen Israel » vocat Israëlis filios, non carnales, sed spirituales, puta fideles et sanctos. Vis illustria, laudabilis hujs seminis, non tantum genu, sed et cor et corpus et animam Deo curvantur, in eoque lingua sua jurantis, atque ejus justitiam, robur et imperium gloriose agone et Victoria confitentes et decorantis, exempla? Accipe.

Escriptio In Typanensi Mauritania civitate, Hunericus rex Iudaeorum Arianum Episcopum consilium. Gives eum et Arianismum exsecrati, Christumque Deum

confidentes, publice divina mysteria in domo una congregati, celebrare coperunt. Cyrilla id significavit Ilmerico, qui iussit in medio foro congregata omni provincia linguis eis et manus dexterarum radicem abscondi. Quod cum factum fuisset, Spiritu Sancto prestante, ita locuti sunt, et loquuntur, quomodo ante loquebantur, ait Victor Uticensis, lib. III *Wandal.*

Ibidem narrat Episcopum nomine *Habet Deum*, cum ab Antonio Ariano pedibus manibusque ligatis, ore obturato ne lingui clamaret, per vim rebaptizaretur; deinde solitus vinculis ab eo audiens: « Ecce iam, frater Habet Deum, noster Christianus effectus es. Quid ultra facere poteris, nisi ut voluntatis consentias regis? Cui Habet Deum: Illi est, impius Antoni, mortis damnatio, ubi voluntatis tenet assensio. Ego fidelis mea faxa vobis confitens crebris, quod credo et credidi, commando, defendi. Sed et posteaquam catenis vixisti, et oris januam opplasti, in praetorio cordis, violentiae mee, scribentibus Angelis, gesta confeci, et lexitanda Imperatori meo transmisisti. »

Idem postea apud Ilmericum de persecutione expostulans: « Quid, ait, iam cum projectis habetis? quid cum eis quos exilio relegatis, quotidie dimicatis? abstulistis substantiam Ecclesie, patrum dominibus privatis: sola anima remanet, quam captivitate contunditis. O tempora, o mores! universus hec mundus intelligit, et ipse qui persecutus videt. Si fides dicitur, quam tenetis, quid vera fidei membra tantis persecutionibus erigitatis? Quid vobis cum exilio nostro? Quid vobis cum egenis in seculo, quorum est vita semper in Christo? Liceat saltem gaudere consortio bestiarum eis quos abjecisti a facie omnium populorum. » Adiu aliud ex eodem.

Victoriarius Proconsul Carthaginis, et famularis regis Ilmerici, cum a rege per internum sollicitarum ad Arianismum, libera voce respondit: « Securus de Deo et Christo Domine meo, deo que regi dicatis, subigat ignibus, edigat bestias, excruciet generibus omnium tormentorum; sic consenserio, frustra sum in Ecclesia baptizatus. Nam si haec presens vita sola fuisset, et aliam, que vere est, non speraremus aeternam, nec ita fecissem ad modicum usque temporali gloriarum, et ingratis existere, qui suam fidem mihi contulit creditor. » Ad quod tyrannus exscitatus, inexplicabilibus eum tormentis cruciavit: qui tripidans in Domino, feliciterque consummans, martyrum coronam accepit.

Ibidem narrat S. Victoriam, ab eodem regis suspensam, cum abjecto igne cremaretur coram filiis et marito, ab eo hisce verbis fuisse tentatum: « Quid patenis, conjunx? si me despicias, vel horum quos genuisti miserere impia parvulum. Quare obliversis uteri tui, et pro nihil ducis, quos cum gemitu peperisti? ubi sunt fœdera conjugalis amoris? Respic, queso, filios et matrem, regi obedi, ut humeritatem adhuc tormenta

lucereris, stutu et mihi doneris et liberis. » Sed illa, nec filiorum fletus, nec servorum audiens blandimenta, affectum multo altius elevans a terra, mundum cum suis desideris contemnebat. Quam cum confirmatione suspendi, vulsis humeris, qui cruciabant consiperent mortuam, deponerunt prorsus omni parte examinem: que postea retulit, quamdiu sibi virginem astissime, atque tetigisse membra singula, et illico fuisse sanata. O gloriae Victoriae victoria!

Ibidem refert duo fratres invicti juravisse in fide constantiam, et rogasse tortores, ut eodem supplicio torquerentur, et dum primo suspedio molibus lapidum pedibus alligatis, tota die pendentes, unus illorum petivit se deponi, et sibi inducias dari. Cui frater alius, metuentes ne fidem negaret, e suspedio clamabat: « Noli, noli, frater; non ita juravimus Christo. Accusabo te, cum

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædictus Deus idola Babylonorum suos cultores gravantia, cum tis confringenda et in captivitatem itura; se vero suos curare et portare quasi ab utero usque ad senectam. Inde, vers. 5, redit de more ad disceptationem cum idolis et idolatriis, eorumque inanitatem et iniquitatem demonstrat. Tertio, vers. 10, suum consilium assignat, promittiitque Cyram ceterum quasi avem, qui voluntatem suam in Babylonis vastatione, et Judorum ex ea liberatione adimpleret. Sub Cyro intelligit Christum.

1. *Contractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis et jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem.* 2. *Contabuerunt, et contrita sunt simul: non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit.* 3. *Audite me, domus Jacob, et omne residuum domus Israel, qui portamini a meo utero, qui gestamini a me a vulva.* 4. *Usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo: ego feci, et ego feram: ego portabo, et salvabo.* 5. *Cui assimilastis me, et adæquatistis, et comparasti me, et fecistis similis?* 6. *Qui confertis aurum de sacculo, et argentum statera ponderalis: conductentes aurifricem, ut faciat Deum: et procidunt, et adorant.* 7. *Portant illum in humeris gestantes, et ponentes in loco suo: et stabit, ac de loco suo non movebitur: sed et cum clamaverint ad eum, non audit: de tribulatione non salvabit eos. Memento istud, et confundamini: redite, pravaricantes, ad cor. 9. Recordamini prioris sculpi, quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei.* 10. *Annuntians ab exordio novissimum, et ab initio que neodium facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fieri: 11. vocans ab Oriente avem, et de terra longinqua virum voluntatis mea, et locutus sum, et adducam illud: creavi, et faciam illud.* 12. *Audite me, duro corde, qui longe estis a justitia, 13. Prope feci justitiam meam, non elongabitur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam!* (1).

4. *CONTRACTUS EST BEL, CONTRITUS EST NABO. — Dixerat Deus cap. preceed. tempore Christi con-*

(1) In hoc opere, primo, pergit Propheta exponere fœderum consecutaria, tum Cyri expeditionis contra Babylonem, tum potiori sensu regni Christi, clare prædicendo, ruinam idolatrie et abjectionem idolorum futuram, 1, 2; quo-